Pedagogika, roč. 73, č. 3, 2023, s. 345–356
http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/

Využívání médií při autonomním učení se češtiny jako cizího jazyka u osob s mezinárodní ochranou

Petr Pytlík

Abstrakt: *Článek představuje výsledky šetření, které proběhlo mezi osobami s mezinárodní ochranou v České republice v letech 2020–2022 a bylo zaměřeno na otázku využívání médií při autonomním učení se češtiny jako cizího jazyka. Hlavním cílem bylo zjistit, nakolik se z pohledu osob s mezinárodní ochranou projevil nástup nových médií v autonomním, ale i řízeném rozvoji řečových dovedností v češtině jako druhém jazyku, a – pokud došlo k zásadním změnám – na které dovednosti je nutno se v integračních jazykových kurzech češtiny nově zaměřit.*

Metody *– V rámci šetření proběhlo celkem 27 strukturovaných rozhovorů s kvalifikováním odpovědí v dotazníku, které byly posléze interpretovány na základě fenomenologické analýzy.*

Výsledky a závěry *– Z šetření vyplynulo, že osoby s mezinárodní ochranou jsou dobře obeznámeny s možnostmi využití médií při autonomním učení se češtiny a že za tímto účelem cíleně využívají jak tradiční, tak nová média. Současně bylo možno vysledovat, že jsou si vědomy rozdílů v rozvoji jednotlivých řečových dovedností. Zejména rozvoj produktivních dovedností, tedy mluvení a psaní, očekávají od jazykových integračních kurzů nabízených státem.*

Klíčová slova: *čeština jako cizí jazyk, jazyková integrace, role médií při autonomním učení jazyků*

Předkládaný článek prezentuje výsledky kvalitativního šetření zaměřeného na roli médií při procesu jazykové integrace osob s mezinárodní ochranou do českého jazykového prostředí. Naučit se jazyk cílové země je jednou z nejdůležitějších podmínek pro integraci osob s mezinárodní ochranou, protože jim umožňuje získat potřebné dovednosti, znalosti a podporuje kulturní porozumění. V důsledku toho je třeba během integračního procesu klást důraz na co nejrychlejší a nejefektivnější organizaci jazykových kurzů a hledat další možnosti na podporu učení jazyka cílové země, které je možné osobám s mezinárodní ochranou nabídnout. Jak ukazují aktuální výzkumy v zahraničí (např. Andrade & Doolin, 2016; AbuJarour & Krasnova, 2017), jedním z takových prostředků může být využití nových médií jak pro podporu sociální inkluze a rozvoje řečových dovedností v integračních jazykových kurzech, tak v rámci procesů autonomního učení mimo státem nabízenou podporu.

DOI: 10.14712/23362189.2023.2303

AbuJaourová s Krasnovou (2017) ve svém výzkumu zjistily, že důležitým prostředkem při sociální inkluzi je podpora uprchlíků ve virtuální i lokální komunikaci, například prostřednictvím internetových skupin pro integraci a jazykovou výměnu. Další jejich poznatek se již týká přímo role nových médií v jazykové integraci. Na základě výpovědí osob s mezinárodní ochranou v Německu potvrzují, že chytré telefony s překladovými aplikacemi poskytují nejen efektivní překlad, ale také pomáhají při učení se výslovnosti, což posiluje jazykovou integraci. Andrade a Doolin (2016) svým výzkumem k roli nových médií v integračním procesu, v rámci něhož vedli rozhovory s 53 respondenty na Novém Zélandu, identifikovali pět kategorií, ve kterých hrají nová média podstatnou roli. Jsou jimi účast v informační společnosti, efektivní komunikace, porozumění nové společnosti, sociální propojení a vyjádření kulturní identity. Dle Andrada a Doolina tyto kategorie odrážejí multidimenzionální povahu sociální inkluze.

Výsledky českých výzkumů, které by se tímto tématem zabývaly detailněji, zatím nejsou k dispozici. V návaznosti na toto zjištění si předkládaný článek klade za cíl zmapovat situaci mezi osobami s mezinárodní ochranou v České republice na základě kvalitativního šetření, které proběhlo v letech 2020–2022.

Aktuálnost obecné problematiky efektivní integrace pro českou společnost dokládá dlouhodobý zájem odborné veřejnosti a četné výzkumy a publikace k tématu integrace z různých sfér společenského zájmu (např. Šatava, 2001; Brouček, Hrubý & Měšťan, 2001; Čechová & Zimová, 2001; Janovec & Rangelova, 2006; Krchová & Víznerová 2008; Rákoczyová & Trbola, 2008; Záleská, Brabcová & Horská, 2013; Škodová & Cvejnová, 2017 aj.). Z hlediska didaktiky (cizích) jazyků se jeví jako nejdůležitější proces osvojování majoritního jazyka, tj. dosažení určité jazykové kompetence umožňující jedinci úspěšnou sociální realizaci v cizojazyčném prostředí. Z výzkumu AVČR provedeného v letech 2001–2003 vyplynula zjištění, která lze zobecnit na proces jazykové integrace, a to jak u slovanských, tak u neslovanských mluvčích. Mimo jiné bylo zjištěno, že v tomto procesu bývá v relativně krátkém čase dosažena jistá specifická forma bilingvismu, která se vyznačuje nerovnovážností znalosti češtiny v jejím funkčně-stylovém rozvrstvení: primární postavení má mluvený jazyk, míra osvojení spisovné češtiny je skoro u poloviny respondentů zanedbatelná a valná většina vypovídá o jazykových těžkostech při oficiálním styku, zejména v psaných projevech (srov. Janovec & Rangelova, 2006). Ze zmíněného výzkumu jsme vyšli při našem šetření, ale současně jsme zohlednili skutečnost, že za 16 let došlo v oblasti osvojování češtiny jako cizího jazyka k zásadním změnám. Jednou z podstatných změn s výrazným dopadem na výuku jazyků je stále rostoucí role médií v jazykové výuce a především nástup nových médií a sociálních sítí. Při šetření jsme se tedy zaměřili na dopad těchto změn na proces jazykové integrace osob s mezinárodní ochranou v České republice. Při tom jsme

chtěli zjistit, nakolik se tyto změny z pohledu osob s mezinárodní ochranou projevily v autonomním, ale i řízeném rozvoji řečových dovedností v češtině, a – pokud došlo k zásadním změnám – na které dovednosti je nutno se v integračních jazykových kurzech nově zaměřit.

Metodologie a struktura rozhovorů

Pro získání relevantních informací jsme zvolili metodu řízeného polostrukturovaného rozhovoru s kvalifikováním odpovědí v dotazníku. Během šetření jsme vycházeli ze snah zajistit výpovědi, které v maximální možné míře prezentují postoje respondentů,[1] tj. minimalizují jejich sebestylizaci, zachycují jejich spontánní stanoviska k dané problematice v převážně neformální komunikaci. Pro zabezpečení takového materiálu jsme zvolili přímý záznam mluveného projevu 27 respondentů (délka rozhovoru 30–45 minut) s tím, že rozhovory s respondenty byly vedeny osobami, které jsou jim známy (sociální pracovníci, metodici, lektoři) a komunikace tak nebyla narušena prvotní bariérou, která by mohla vést ke zkreslení sesbíraných dat. Před provedením rozhovorů byly všechny dotyčné osoby plně informovány o účelu, průběhu a okolnostech rozhovorů a o způsobu, jak se se zjištěnými informacemi bude dále nakládat. Tazatelé byli krátce proškoleni, byl jim vysvětlen postup dotazování, obdrželi instrukce a strukturovaný dotazník, podle kterého vedli rozhovor.

Respondentům bylo rovněž oznámeno, že rozhovor mohou kdykoli ukončit, a byl proveden ústní souhlas s nahráváním. Ve výstupech z výzkumu nejsou uvedeny žádné osobní údaje, byly dodrženy požadavky na anonymizaci. Po obdržení souhlasu byly dotyčné osoby krátce uvedeny do problematiky a byly jim představeny hlavní cíle šetření. Personální data respondentů (celé jméno a příjmení, přesné místo původu a přesné místo pobytu) se nezaznamenávala, aby zůstala zachována naprostá anonymita. Pro identifikaci záznamu byly využity kódy kurzů podle systému Státního integračního programu, popř. kontakt lektora/lektorky daného respondenta. Díky spolupráci s hlavním poskytovatelem kurzů češtiny pro osoby s mezinárodní ochranou, Asociací češtiny jako cizího jazyka, bylo možné doptat se na doplňující informace relevantní k výzkumu. Dílčí výsledky výzkumu byly publikovány ve sborníku Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (Havlíková & Zicháčková, 2021).

Data byla po sběru analyzována metodou IPA na základě fenomenologické metody. Metoda polostrukturovaného rozhovoru byla zvolena zejména proto, že umožňuje badateli zachytit výpovědi respondentů v přirozené podobě. Hlavním tématem rozhovorů byl proces osvojování českého jazyka s důrazem na roli médií. Jednotlivá podtémata sloužila pouze jako

[1] Poměr žen a mužů ve sledovaném souboru byl 11 : 16, v textu budeme používat termín respondent v mužském rodu (jako generické maskulinum) pro větší plynulost textu.

orientační rámec; vždy bylo věnováno více prostoru tomu, co je respondentovi blízké, resp. hovořit na zcela nevyhovující téma mohl respondent odmítnout. Otevřené otázky poskytly rámec informantům pro jejich vysvětlení zkoumaných přístupů a současně umožnily nalézat nové tematické okruhy.

Při přípravě rozhovoru bylo vytvořeno schéma témat, které vycházelo z cíle výzkumu. Toto schéma bylo vytvořeno na základě hypotézy, kterou lze formulovat tak, že nová média přinášejí zcela jiné možnosti autonomního učení než tzv. tradiční média. Z toho důvodu byl i dotazník rozdělen na dva větší okruhy podle typu médií. Dalším faktorem, který hrál při sestavování dotazníku zásadní roli, bylo běžné dělení řečových dovedností, které lze pomocí médií rozvíjet, tedy především dělení na aktivní a pasivní řečové dovednosti.

Na základě těchto předpokladů byla vytvořena struktura dotazníku, kterou tvořily otázky k jednotlivým médiím. V rámci každého takového okruhu se dotazující zaměřili zejména na přímou spojitost využívání daného média pro cílený rozvoj jazykových kompetencí mimo výuku, tedy na jeho vhodnost pro takové využití, výhody a nevýhody, popř. obtíže spojené s daným médiem apod. Samotné rozhovory vznikaly od ledna 2020 do července 2022. Doba mezi nimi sloužila k přepisu, schválení přepisu konkrétním respondentem a k práci se získanými daty. Struktura rozhovorů byla vždy podobná, ale konkrétní otázky v konečném důsledku nebyly jednotné, nýbrž vyplývaly ze situace a přizpůsobovaly se jí. Sami respondenti do procesu získávání dat vnášeli další témata, například téma skupinové a samostatné práce s médii při rozvoji řečových dovedností.

Fenomenologická analýza přepisů rozhovorů probíhala ve třech fázích. V první fázi práce s výzkumnými daty proběhlo opakované čtení rozhovorů. V přepsaném rozhovoru potom byly barevně označeny sytící výpovědi, vztahující se k výzkumné otázce. Druhý krok se týkal vypsání sytících výpovědí v jednotlivých rozhovorech, následného nalézání výpovědí k podobným obsahům napříč všemi rozhovory a jejich důsledného porovnání. K celkovému vzorku dat byly vytvořeny koncepční komentáře, které pomáhají odhalit klíčové výpovědi napříč celým datovým vzorkem. Ve třetí fázi byla ve vypsaných sytících výpovědích nalezena klíčová témata. Obsah textu se tímto krokem zmenšil a zároveň se zachovala jeho úplnost. Následně bylo možné formulovat klíčové výpovědi týkající se výzkumné otázky.

Rozhovor se skládal ze tří částí:

1. Úvodní část – respondentovi jsou objasněny cíle a úkoly projektu. Informace jsou zaznamenány do dotazníku. Cílem úvodního rozhovoru je vysvětlit respondentovi účel projektu a zmírnit tak etická negativa výzkumu, případně si vyjasnit nepřípustná témata (respondent například nechce hovořit o důvodu volby ČR, o své rodině apod.).

2. Vlastní dialog – je veden podle pevně dané struktury. Nejprve jsou zaznamenány obecné informace, zejména délka pobytu v ČR, délka navštěvování

jazykového kurzu, jazyková a vzdělávací specifikace (navštěvoval/nenavštěvoval školu, slovanský či neslovanský jazyk, znalost dalších cizích jazyků, postoje respondenta k českému jazyku, zejména role českého jazyka v jeho soukromém či pracovním životě apod.). Dále se diskutuje o specifických znacích češtiny pro daného respondenta, tzn. je-li respondent schopen komparace vlastního jazyka, jiných jazyků a češtiny. Dále se hovoří o výuce češtiny s důrazem na témata učebních materiálů, o roli lektora/lektorky, o domácí přípravě, o motivaci k učení, o problémech motivace při dlouhodobých kurzech apod. Pokud respondent navštěvuje jazykový kurz, je klíčovým tématem i využití češtiny mimo třídu, zejména proto, že někteří respondenti komunikují v zaměstnání anglicky a češtinu pro praktický život zdánlivě nepotřebují. S tím souvisí i sebereflexe respondenta v jinojazyčném prostředí (problémy při institucionální i soukromé komunikaci, vnímání majoritního jazyka a majoritního společenství, pocit akceptace). Hlavním tématem rozhovoru je pak role médií při výuce češtiny, tj. která média respondenti nejčastěji využívají, která hodnotí pozitivně, případně jak se jejich přístup k médiím mění.

3. Závěr rozhovoru – poděkování, opětovné zdůraznění nekomerčnosti projektu a rozloučení se.

Soubory s nahrávkou byly po ukončení dialogu označeny základními údaji o respondentovi (věk, národnost, případně informace o rodinné situaci a délce pobytu v ČR) a kódem, který odpovídá kódu následného transkriptu, který je dále elektronicky archivován vedle podoby akustické. Pravidla pro přepis vycházejí z metodiky přepisu mluvených projevů uplatňované dle Müllerové, Hoffmannové a Schneiderové (1992), která byla modifikována pro potřeby a záměr projektu.

Profil respondentů

Cizinci, tzn. lidé jiných národností, kteří pobývají na území České republiky, jsou právně rozděleni do několika skupin na základě jejich oficiálního statutu na tomto území, a to následovně:

- osoby s mezinárodní ochranou, příp. žadatelé o status uprchlíka;
- osoby s krátkodobým pobytem na území státu;
- osoby s povolením dlouhodobého pobytu na území státu;
- cizinci s trvalým pobytem na území České republiky;
- národnostní menšiny (srov. Šišková, 1998, s. 49; též Možný, 2002).

Co se týče výběru respondentů, vycházeli jsme z následujících úvah: Příslušníci poslední skupiny, tj. národnostní menšiny, nebyli pro náš výzkum relevantní, protože se jedná o osoby, které jsou delší dobu do české společnosti plně integrované, pouze z hlediska kulturního a sociálního si zachovávají svébytnost svým národnostním cítěním (hlásí se k menšině). Menšiny se tedy definují většinou na základě národnostního cítění, ale jejich integrační proces často již probíhá velice dlouho nebo byl ukončen. V případě třetí a čtvrté skupiny se rovněž nejčastěji jedná o osoby, které jsou již plně integrované, přičemž ale

nemusí být integrované jazykově (zaměstnanci zahraničních firem apod.). Situace druhé skupiny je právě opačná, tyto osoby mají vzhledem ke svému statutu často jen nízkou motivaci k jazykové integraci a z praktického hlediska je vzhledem k ochraně osobních údajů obvykle složitější vyhledat je a kontaktovat.

Vzhledem k cílům výzkumu bylo nutné vybrat osoby, které budou schopné reflektovat jazykově integrační proces co nejbezprostředněji, tedy ty, které jím právě intenzivně procházejí nebo se nacházejí na jeho konci. Z tohoto důvodu bylo výhodné obrátit se na osoby s mezinárodní ochranou. Druhým důvodem byla existující spolupráce s poskytovatelem integračních jazykových kurzů, Asociací učitelů češtiny jako cizího jazyka, díky které bylo možné osoby vhodným způsobem vybrat a kontaktovat. Jak již bylo zmíněno, pro samotný výběr vhodných osob bylo důležité zohlednit i další kritéria, jako jsou rodný jazyk, zkušenosti s učením, délka a intenzita integračního procesu do české společnosti. Minimální délka integračního procesu v cílové skupině byla stanovena na 5 let. Celkem proběhlo 27 rozhovorů s vybranými osobami požívajícími mezinárodní ochrany v různých městech České republiky. Ve vzorku převládají dospělé osoby se středoškolským či vysokoškolským vzděláním, pracující ve vystudovaném oboru nebo podnikatelé; většina respondentů se do Česka přestěhovala i se svými rodinami, nebo zde rodinu založila. Valná většina deklaruje úspěšnost své integrace. Většina respondentů hovoří doma svým rodným jazykem; mezi jejich přáteli často převládají Češi. Díky tomu, že respondenti prokazatelně navštěvují integrační kurzy češtiny, lze předpokládat, že se jedná o osoby vnitřně motivované k integračnímu procesu a schopné tento proces reflektovat. Většinou se sice snaží zachovat si prvky původní kultury a nechtějí, aby jejich potomci zapomněli na kulturu, ze které pocházejí (zejména udržují tradice a zvyky), ale současně se k majoritní kultuře nestaví nepřátelsky, nýbrž na veřejnosti přejímají západní životní styl a často i hodnoty (Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2022).

Z hlediska délky pobytu v České republice jde o tři výraznější skupiny respondentů: 5 a více let – 10 osob, kolem 10 let – 12 osob, nad 15 let – 5 osob. Co se týká věku, převládají respondenti v produktivním věku, většina je ve věku 20–50 let (14 osob), o něco méně respondentů je ve věku 50–60 let (8 osob), třetí skupinu (5 osob) tvoří mladiství (10–20 let), kteří do České republiky přišli jako děti a integrovali se v rámci státního programu a v podpůrných programech na českých školách a také v rámci českého vzdělávacího systému. Z hlediska pohlaví lze vzorek pokládat za vyvážený, i když je zde vyšší podíl mužů (11 : 16). Většina respondentů žije v Praze, mimopražští jsou z Brna, Teplic a Rakovníka. Slovanským mateřským jazykem mluví 16 respondentů oproti 11 respondentům s jazykem neslovanským, většinou se jedná o dari či arabštinu. Rozhodujícím kritériem pro vedení rozhovoru ovšem nebyl osobní profil respondenta, ale jejich status, délka pobytu na území ČR, účast ve státním integračním

programu a jazyková úroveň. Minimální dosažená úroveň znalosti češtiny byla u respondentů stanovena na B1, rozhovory byly vedeny v češtině. Předmětem rozhovorů byla i sebereflexe a průběh procesu učení se češtiny včetně pozitivních i negativních vnějších vlivů.

Češtinu se všichni respondenti učili v rámci státního integračního programu a dále se věnují samostudiu tohoto jazyka pomocí různých aplikací, pouze 3 respondentky stále navštěvují kurzy češtiny na české vysoké škole (2 studentky medicíny, 1 studentka ČVUT). Jako nejčastější motivaci učit se češtinu uvádějí úspěšnou komunikaci v běžném životě či v práci, jazykovou integraci rovněž chápou jako podmínku pro získání práce, vedlejší motivací je pak porozumět české kultuře.

Specifika tohoto šetření spočívají v relativně omezených možnostech nalézt vhodné respondenty, podle údajů Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka se v rámci státního integračního programu ročně vyučuje asi 400 osob s tím, že většina končí po dosažení jazykové úrovně A2. Jak bylo výše popsáno, pro cíle šetření bylo nutné nalézt osoby, které jsou již jazykově integrované, aby bylo možno se doptávat na celý proces jazykové integrace. Toto kritérium bylo stanoveno z několika důvodů: prvním je porovnatelnost rozhovorů a homogenita skupiny respondentů; dalším důvodem byla situace cílové skupiny, u níž už neprobíhá systematická podpora ze strany státu a lze tedy předpokládat, že své řečové dovednosti rozvíjejí autonomně; posledním důvodem je možnost zpětně sledovat jazykově integrační proces a reflektovat jej v celém rozsahu.

Vzorek 27 osob, tak jak byl sestaven v rámci šetření, představuje reprezentativní část této relativně malé skupiny, lze z něj proto dovozovat zobecňující závěry platné pro tuto specifickou skupinu.

Výsledky šetření ohledně role médií při jazykové integraci

Ze šetření vyplynulo, že všichni respondenti využívají média pro zdokonalení svých jazykových kompetencí v procesu autonomního učení, zejména pak zdůrazňují vliv tzv. nových médií. Jako výhodu nových médií nejčastěji zmiňují jejich komplexnost a možnost aktivně reagovat, nikoli pouze pasivně konzumovat obsah, jak je tomu u tradičních médií. Jednotlivá média ale respondenti využívají pro rozvoj různých řečových dovedností; z úvodních rozhovorů bylo zřejmé, že reflektují, že některá jsou vhodnější pro rozvoj poslechu či čtení, jiná pro rozvoj psaní. Níže uvádíme detailněji výsledky šetření podle jednotlivých médií, která respondenti využívají pro učení se češtiny.

Televize

Většina (21 z 27) respondentů pravidelně sleduje televizi a považuje ji za vhodný prostředek pro osvojování českého jazyka, přičemž část respondentů uvádí klíčovou roli televize zejména pro rozvoj receptivních řečových dovedností.

Často zmiňovaná pozitiva jsou propojení názornosti a poslechu, porozumění v kontextu a zejména rozšiřování pasivní slovní zásoby. V době covidové krize byla televize nejčastěji uváděným médiem, které respondenti využívali pro sledování vývoje situace, nových nařízení apod. Jazyková složka, která přináší potíže s porozuměním při sledování televize, je složitější slovní zásoba, zejména odborné termíny z oblasti ekonomiky, politiky, lékařství a práva. Jako nevýhodu zejména oproti novým médiím uvádí respondenti také nemožnost výběru obsahu, který chtějí sledovat.

Opakovaně se objevilo tvrzení, že respondenti považují sledování televize v češtině za rodinnou událost. V takovém případě se rodina u televize sejde a společně zábavnou formou rozvíjí své řečové dovednosti. Z rozhovorů s mladšími respondenty rovněž vyplynulo, že společné učení v rodině či komunitě má velmi pozitivní dopad na jazykovou integraci zejména u dětí s odlišným mateřským jazykem. Výzkumy, které se blíže zabývají tímto tématem, zdůrazňují vedle důležité role školy také vliv rodinného prostředí a médií (Schebelle, Kubát & Bareš, 2018). Sledování televize v cílovém jazyce patří mezi aktivity, při kterých dochází nejen k rozvoji řečových dovedností, ale i k upevňování nové identity rodiny. Tím se podle našich zjištění televize liší od ostatních médií a zejména od nových médií. U nich jsme podobné souvislosti nevypozorovali. Bylo tomu právě naopak – co se týče nových médií, respondenti vyzdvihují především možnosti individualizace a příležitost nerušeně se o samotě učit novému jazyku. Toto zjištění dále rozvádíme v podkapitole o roli nových médií.

Co se týče žánrů, respondenti uvedli, že sledují zejména zpravodajství (70 %), seriály (20 %), starší filmy (10 %) a pohádky (10 %). V této souvislosti je ale třeba zmínit skutečnost, že výzkum probíhal z velké části v covidové krizi, kdy bylo nezbytně nutné sledovat vývoj nařízení ve zpravodajských médiích.

Rozhlas

Pro rozvoj řečových dovedností respondenti jen zřídkakdy používají rozhlas, většina uvedla, že rozhlas jim slouží často jako kulisa při jiných činnostech. Takto rozhlas poslouchají dvě třetiny respondentů. Výhody poslechu rozhlasu jsou spatřovány zejména v rozvoji porozumění jazykovému kontextu a náslech různých variet, popř. i dialektů češtiny. Obtíže při poslechu rozhlasu respondenti spatřují především v rychlosti projevu a v absenci dalšího (vizuálního) vjemu, který by porozumění usnadnil. Preferují rádia, na kterých mluví pomalu a srozumitelně, používají jednodušší slovní zásobu, jednodušší gramatické struktury a kde hrají českou hudbu (konkrétně rádio Blaník apod.).

Noviny a časopisy

Většina respondentů (72 %) upřednostňuje čtení novin a časopisů v elektronické formě, a to zejména online zprávy. Čtení beletrie v češtině se omezuje pouze na žáky základních a středních škol.

Jako nejčastější příležitost pro čtení novin a časopisů uvádějí respondenti prostředky hromadné dopravy či doma u jídla. Výhodu psaného textu spatřují v možnosti dohledat slovíčka ve slovníku a aktivně tak rozšiřovat slovní zásobu a současně se dané slovo naučit správně napsat a upevnit si znalosti diakritiky. Respondenti rovněž upozorňují na možnost naučit se nové výrazy a zpřesnit vyjadřovací schopnosti. Problémy s porozuměním přináší opět odbornější slovní zásoba z oblasti politiky, ekonomiky, práva (soudnictví) a technické výrazy. 60 % respondentů uvádí, že noviny, online zprávy a časopisy jsou velmi vhodným prostředkem, jak rozvíjet své řečové dovednosti v cílovém jazyce, přičemž tento prostředek aktivně využívají.

Nová média

Tato podkapitola se týká tzv. nových médií, která jsou velmi často označována jako média digitální. Mezi nová média lze zařadit taková média, která využívají moderní technologie a jsou v zásadě založená na připojení k internetu (Macek, 2011).

Až na jednoho používají všichni respondenti pro rozvoj svých řečových dovedností v češtině nová (digitální) média, a to každodenně. V tomto případě se ale překvapivě nejedná o sociální sítě, protože z výzkumu vyplynulo, že na sociálních sítích mají nastavený svůj rodný jazyk a sledují zde především své krajany. Na druhé straně komunikační platformy jako je Messenger anebo WhatsApp skutečně používají pro komunikaci v češtině. V češtině rovněž komunikují v aplikacích pro seznamování. Přímo pro rozvoj řečových dovedností používají aplikace jako je Duolingo či Umíme česky (zejména pro rozvoj gramatiky).

Na internetu nejčastěji vyhledávají v češtině informace k získání trvalého pobytu, ke studiu, ke kulturním událostem ve svém okolí, ke svým koníčkům a sledují videokurzy. Většina respondentek/respondentů uvedla, že v případě nových médií zpravidla nemá problémy s porozuměním, a pokud ano, jedná se o slangové výrazy, novotvary, někdy slova přejatá. Při sledování videí na internetu většinou nepoužívají titulky. Nová média považují za dobrý nástroj k osvojování českého jazyka, a to zejména z toho důvodu, že jim umožňují přístup k živému jazyku, pomáhají jim porozumět obecné češtině, díky nim mohou objevovat nespisovné výrazy a slova, která se často používají v dané situaci (např. při nakupování), mohou doslova sledovat „dynamický vývoj českého jazyka".

Nová média považují za nejkomplexnější nejen proto, že umožňují danou informaci pasivně vnímat (číst a/nebo slyšet), ale také z důvodu možnosti na ni zareagovat. V případě online filmů a videí zdůrazňují možnost vlastního výběru, personalizace, propojení užitečného obsahu a rozvoje dovedností čtení a poslechu. Respondenti rovněž zmínili jako výhodu, že je neovlivňují nebo nerozptylují ostatní členové skupiny. Pro jazykovou integrační politiku je rovněž důležité zjištění, že nová média mohou suplovat státní programy v případě, že přímá jazyková podpora není k dispozici (srov. také AbuJarour & Krasnova, 2017; Charitonos, Kukulska & Hulme, 2017).

K nevýhodám nových médií patří podle respondentů malá možnost rozvíjet produktivní řečové dovednosti, a to i přes výše zmíněné interaktivní prvky. Rozvoj těchto dovedností očekávají od integračních jazykových kurzů.

Závěr

Z rozhovorů vedených během výzkumu kromě toho vyplynulo, že schopnosti používat (nová) média jsou u osob s mezinárodní ochranou v České republice na dobré úrovni a lze na ně rovněž navázat v integračních kurzech češtiny jako cizího jazyka. K rozvoji těchto schopností jistě přispěla i covidová krize v letech 2020–2021, protože velká řada integračních kurzů byla v roce 2020 převedena do online režimu. Díky dlouhodobé docházce do kurzů češtiny a zkušenostem s autonomním učením jsou osoby s mezinárodní ochranou samy schopny reflektovat výhody i nevýhody (nových) médií a jejich roli při rozvíjení vlastních řečových dovedností.

Z šetření vyplývá, že respondenti vědomě využívají tradiční média pro rozvoj vlastních řečových dovedností v českém jazyce. To platí zejména pro televizi a noviny (v elektronické podobě), rozhlas slouží nejčastěji jako kulisa k jiným činnostem. U těchto tradičních médií oceňují možnost rozvíjet receptivní řečové dovednosti, poslech a čtení s porozuměním. Ovšem velká část respondentů dává přednost novým médiím, a to zejména z důvodu možnosti interakce v českém jazyce, větší flexibility, komplexního vnímání jazyka (možnost číst a slyšet současně) a možnosti personalizace. Na druhé straně je často zmiňovanou nevýhodou nových médií malá možnost rozvíjet produktivní řečové dovednosti, a to i při zohlednění možnosti interaktivity, kterou tato média nabízejí. Rozvoj produktivních řečových dovedností respondenti očekávají od jazykových integračních kurzů. Tuto skutečnost by bylo tedy třeba dále zohlednit ve výukových plánech. Klademe-li si otázku, k jakým změnám díky nástupu nových médií došlo z pohledu osob s mezinárodní ochranou v autonomním, ale i řízeném rozvoji řečových dovedností v češtině, lze konstatovat, že na jedné straně se výrazně rozšířila nabídka pro autonomní učení těchto osob, a to zejména o interaktivní nástroje, na druhé straně ani tato změna nepřinesla zásadní zlom v rozvoji produktivních řečových dovedností (především psaní), jejichž rozvoj dotyčné osoby i nadále očekávají od svých vyučujících.

Poznatky získané v rámci tohoto šetření lze dále rozvíjet a interpretovat. Jak jsme již uvedli, velká část respondentů dává přednost novým médiím. Při hlubším rozboru rozhovorů lze ale zjistit, že nová média kromě mnoha výhod mohou vést k izolaci jednotlivých členů komunity, přičemž se v důsledku každý člen učí sám, bez další interakce. Respondenti jako pozitivum nových médií zmiňovali možnost interakce, ale v tomto případě se jedná převážně o digitální interakci s neznámými lidmi. Komunikace tak sice nepostrádá autenticitu, ale probíhá přes bariéru daného přístroje, který lze mimo jiné kdykoli vypnout. Z několika rozho-

vorů rovněž vyplynulo, že respondenti pozitivně vnímají zážitky ze společného učení ve skupině (ať už se jedná o rodinu, či o známé). O těchto zážitcích přitom respondenti nemluvili v souvislosti s online aplikacemi či sociálními sítěmi, naopak nejvíce takovýchto zážitků komunitního učení a současně společenské události je spojeno se sledováním televize. Zjištění, že komunitní učení či učení v rámci rodiny hrají klíčovou roli pro jazykovou integraci, potvrzuje i řada studií věnujících se roli rodiny při učení se druhého jazyka (Hann, 2017). Naše šetření mimo jiné ukázalo, že média mohou být dobrým prostředkem, jak tento přístup k učení podpořit.

Literatura

AbuJarour, S., & Krasnova, H. (2017). Understanding the role of ICTS in promoting social inclusion: The case of Syrian refugees in Germany. *Proceedings of the 25th European Conference on Information Systems (ECIS)*, Guimaráes, Portugal, June 5-10, 2017 (s. 1792–1806). Dostupné z http://aisel.aisnet.org/ecis2017_rp/115

Andrade, A. D., & Doolin, B. (2016). Information and communication technology and the social inclusion of refugees. *MIS Quarterly*, *40*(2), 405–416.

Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka. (2022). *Závěrečná zpráva o organizaci jazykových kurzů v rámci Státního integračního programu, rok 2021*. Dokument MV a MŠMT, k nahlédnutí u MŠMT, odbor základního vzdělávání.

Brouček, S., Hrubý, K., & Měšťan, A. (Eds.) (2001). *Emigrace a exil jako způsob života. II. Sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum.

Čechová, M., & Zimová, L. (2001). Multietnická komunikace, zvláště ve škole. *Naše řeč, 84*, 57–61.

Charitonos, K., & Kukulska-Hulme, A. (2017). Community-based interventions for language learning among refugees and migrants. *Proceedings of HCI and Refugees Workshop, Communities & Technologies, France, July 2017.* Dostupné z https://www.researchgate.net

Hann, N. B. (2017). Beyond pastoral: The role of family in second language learning experiences of adults. *English Scholarship Beyond Borders, 3*(1), 29–49.

Havlíková, D., & Zicháčková, K. (2021). Role médií při osvojování češtiny jako cizího jazyka. In *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka* (s. 49–60). Praha: Akropolis.

Janovec, L., & Rangelova, A. (2006). Řečová integrace příslušníků minorit. *Lidé města, 8*(1). Dostupné z https://lidemesta.cuni.cz/LM-654.html

Krchová, A., & Víznerová, H. (2008). *Příležitosti a bariéry integrace azylantů a azylantek do české společnosti z pohledu žen a mužů*. (Online). Dostupné z https://migraceonline.cz

Macek, J. (2011). *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.

Možný, I. (2002). *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.

Müllerová, O., Hoffmannová, J., & Schneiderová, E. (1992). *Mluvená čeština v autentických textech*. Praha: H&H.

Rákoczyová, M., & Trbola, R. (2008). *Lokální strategie integrace cizinců v ČR*. Praha: VÚPSV.
Schebelle, D., Kubát, J., & Bareš, P. (2018). *Specifika integrace nezletilých dětí cizinců žijících na území České republiky*. Praha: VÚPSV.
Šatava, L. (2001). *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Cargo.
Šišková, T. (Ed.). (2001). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
Škodová, S., & Cvejnová, J. (2017). *Jazyková integrace a komunikace s cizinci (úroveň A2).* Praha: Národní ústav pro vzdělávání.
Záleská, V., Brabcová, I., & Horská, J. (2013). Znalost českého jazyka u cizinců jako významný faktor sociální integrace. *Fórum sociální politiky*, 4, 26–28.

PYTLÍK, R. The Use of Media in the Autonomous Learning of Czech as a Foreign Language by Persons with International Protection

Objectives – *The article presents the results of a survey that took place among persons with international protection in the Czech Republic in the years 2020–2022 and focused on the use of media in the autonomous learning of Czech as a foreign language. The primary objective was to investigate how the evolution of new media impacts the independent and regulated development of language competences in the Czech language, as perceived by individuals with international protection. Additionally, in the event of significant changes, the study aimed to identify the specific skills that should be emphasized in integration language courses of Czech as a second language.*

Methods – *As part of the investigation, a total of 27 structured interviews and corresponding number of survey entries were interpreted on the basis of phenomenological analysis.*

Results and conclusions – *The investigation showed that persons with international protection are well aware of the possibilities of using media in autonomous learning of Czech as their second language and that they use both traditional and new media for this purpose. At the same time, it was possible to trace that they are aware of the differences in the development of individual language competences. In particular, they expect the development of output competences, i.e. speaking and writing, from language integration courses offered by the state.*

Keywords: *Czech as a foreign language, language integration, the role of the media in autonomous language learning*